

# HEVESI ANDRÁS

(1902–1940)

## KRÚDY GYULA

Mikor Krúdy Gyula három évvel ezelőtt elköltözött az élők sorából, a napilapok főszerkesztői között talán egy sem volt, aki levonatban megnézte volna a nekrológját. Krúdy búcsúztatása a segédszerkesztők magánügye volt, a pohos, szívbajos segédszerkesztőké, akiknek a szívében a jól jövedelmező városházi panamák némi vonzalmat hagytak a kadarkafröccsök és a szívhangok iránt. A búcsúztatókat kegyelemből megtűrt öreg riporterek írták, akik minden második-harmadik vásárnap-i számban beszélgetést közölnek az utolsó pesti fiákeressel, a legöregebb pesti hordárral vagy riportot a gyertyaöntés haldokló iparágáról. Úgynevezett „ha fér” jelzésű cikkeket írnak, afféle laptöltelékeket, amelyeket eseménytelen vásárnapokon közölnek, belpolitikai szélcsend idején, genfi, abesszin vagy madridi szenzációk hiányában. Krúdy bizonyos tekintetben maga is közéjük tartozott, ölnyi hosszú kézíratait, amelyek hol megjelentek, hol nem jelentek meg, olvasatlanul küldték fel a nyomdába, nem azért, mert feltétlenül bíztak az íróban, hiszen csintalan kitételei miatt vidéki polgári iskolai tanárnők időnkint panaszos leveleket írtak, hanem azért, mert unták olvasni. Hiszen nagy író volt, ez nem vitás, ezt mindenki tudta, de oly töméntelen sokat írt, és egyik írása szakasztott olyan volt, mint a másik! A társadalmi békét, a nemzet egységét a pártokra és fajokra töredezett Magyarországon az utóbbi években már egyedül Krúdy Gyula képviselte, aki egyforma örömmel írt zsidó, liberális, katolikus és fajvédő lapba, anélkül hogy bármelyiknek a szelleméhez alkalmazkodott volna. Né-

melyik vasárnap öt-hat Krúdy-tárca jelent meg és két-három regényfolytatás. Valamennyiben előfordult az őszi szél, a sárguló falevelek és Szemere Miklós. Csupa elszigetelt, hermetikus írás volt, az időponttal való kapcsolat nélkül, mintha szerzőjük már régen halott volna, a novellák és regényfolytatások maguktól fiadzanának meg, és a lapokat valami titokzatos százéves szerződés kényszerítené a közlésükre. Az olvasók léhák és türelmetlenek; a tömegtermelést még egy Balzacnak is csak halála után bocsátják meg, a tömegírás egyetlen mentsége a monumentális alkotás, enyhítő körülménye az összes művek aranyozott bekötési táblájú sorozata. Márpedig Krúdy rossz újságpapírra és az újságpapírtól csak árnyalatokban különböző selejtes könyvpapírra írta halhatatlan műveit. Mint a nagy igényű szűkszavúság mai prófétáinak szöges ellentéte, gavalléros bőkezűséggel, ernyedetlen szorgalommal mázsaszámra termelte a magyar próza utolsó érhetetlen tökélyét. Ilyenformán nem csoda, hogy aki belenézett egy-egy művébe, az nem bánta ugyan meg, de elenyészően kevesen néztek bele. Könyvben kiadott műveinek a száma így is könyvtárnyi, de a legelszántabb irodalombarát idegei is felmondanák a szolgálatot, ha könyvbe gyűjtenék össze vidéki újságokban és képes családi hetilapokban sárguló írásait. Egyedül a Kaczvinszky-féle *Magyar Szemlé*-ben, ebben a jámbor folyóiratban, amelyet piarista papok írtak tele, több száz novellája jelent meg. Mikor a kommün alatt mint gimnazista *Az Én Újságom* című gyermeklap segédszerkesztője voltam, Wolfnerék íróasztalfiókjaiból három kiadatlan Krúdy-regényt és néhány tucat elbeszélést ástam ki. Még emlékszem az egyiknek a mottójára: „Süvölt a szél Késmárk felett, Édes hazám, Isten veled.” A szó szoros értelmében, amióta az esztét tudta, írt, és megcsakisítás nélkül naponta több órán át írt haláláig. Találtam tőle novellát 1893-ból, amikor életrajzi adatai szerint tizenöt éves volt. Ekkora masszát a közönség talán bevesz, hogy elűzze a hosszú téli esték unalmát, de a ké-

nyes, gyenge gyomrú Szellem irgalmatlanul visszautasít. Krúdy Gyula a vonal alatt, a tárcarovat temetőjében kezdte pályafutását, és ott is végezte. Közben, nagyon rövid ideig, az 1910-es évek elejétől a világháború végéig divatban volt. Az első *Szindbád*-könyv megjelenése ráterelte az írók figyelmét, méléző, gáláns modora követőkre talált. Követői többnyire sznobok voltak, de akadt köztük egy elég jó író, Surányi Miklós. Az utóbbi tíz-tizenöt évben vonal alatti munkássága rendületlenül szaporodott, de a kezdő írókat már inkább csak a személye érdekelte. Anekdoták keringtek roppant testi erejéről, elragadóan szeretetreméltó erőszakosságáról, bájos szeszélyeiről. Mondják, egyszer tíz koronát adott Oszkár bácsinak, a gyermekek vasárnap délutáni mesemondójának, hogy mesélje el a hajnali gőzfürdőben Piroska és a farkas történetét, és az éjszakai pincérek és lumpok, mint a halak, gyűltek köréje a forró vízben. Hunyady Sándor kitűnően elmondta a *Családi album*-ban, hogyan utaztak együtt a Tátrában, hogyan álltak meg a poprádi kocsmában egy pohár sörré, hogyan mulattak Késmárkon két nap, két éjszaka, majd a mulatság végeztével hogyan állítottak be ott az örömtanyára, ahol emberemlékezet óta nem járt teremtet lélek, a rossz lányok már évtizedek óta példás önmegtartóztatásban és mintaszerű erényes életben töltötték napjaikat, kertészkedésből tartották fenn magukat és az idegenek láttára hanyatt vágódtak a rémülettől – és hogyan kugliztak a kracherli mellett a tisztas örömtanyán egészen harmadnap délig. Afféle Gargantua volt Krúdy Gyula a köztudatban, afféle vonzó és tréfás szörnyeteg, aki, ha rájött a bolondóra, rabbinövendékeket házасított meg akaratuk ellenére, zseni is volt természetesen, de alakja nem nőtt ki az ivópajtások személyes emlékeinek dzsungeléből, nem vált esztétikai tényezővé. Néhány kitűnő fiatalember, akik közül egyik sem ismerte személyesen, most végzi a Krúdy-apoteózis nehéz munkáját, most emeli ki ezt a

nagy és nemes író, mint egy elsüllyedt antik gályát a sárból és iszapból. Szeretném, ha ez az igénytelen dolgot segítségükre lehetne.

Krúdy Gyula, akit afféle vadzszeninek állítottak a közönség elé, valójában irodalmi emlékeken nevelkedett, stílusokat tükröző és keretező, fortélyos művész. Lehet, hogy nem olvasott sokat, de ihlete jellemzően irodalmi, remegő és hullámozó prózáját könyvek táplálták. Saját állítása szerint szenvedélyesen olvasta Dickenset, és Turgenyevet; sűrűn emlegeti Puskin *Anyegin*-jét; egy helyütt hivatkozik Heinrich von Kleist novelláira, és valószínűnek tartom, hogy olvasta E. T. A. Hoffmant. Olvasmányai fordított irányban hatottak rá, mint más nagy íróra: nem szabadították rá a valóság friss és közvetlen szemléletére, hanem elszakították a valóságtól, kiemelték a valóságból, és visszaszorították a könyvekhez. Krúdy sihederkorában hosszú hónapokat, talán évekig dőzsölt át a könyvek társaságában; fenékgig élvezte a regényolvasás csendes mámorát és csömörét, a könyvekkel megrakott magány részegségét, az életnek azt a befelé táguló és terebélyesedő lázát, amellyel csak könyvek tudják megajándékozni az embert. Ahogy André Gide egész életén át az ifjúságát üldözte, úgy üldözte Krúdy ifjúkori olvasmányait, nem a könyvek tartalmát akarta kifejezni, hanem a könyvekkel szeretkező életszakasz kibetűzhetetlen ritmusát, csodálatos lüktetését, élményfáradtságát és olykor meghíguló, gépiessé váló, máskor sűrű mozdulatlanságban boldogan tenyésző izgalmát. Ez az ember, aki az írástól meg az italtól nemigen ért rá élni, képzeletében azokba a sarkokba és kuckókba telepítette az életét – más szóval azt az állapotot, amelyben az ember minden tevékenység és izgatószer nélkül jól érzi magát –, amelyek a régen olvasott könyvekhez kapcsolódnak. Krúdy élete műve egy regényolvasó folyton ismétlődő, új meg új változatokkal gazdagodó vallo-

mása arról a különös melegről, amelyet csak könyvek terjesztenek, arról a fásultságról, életunalomról és határtalan magányról, amely elfogja az embert, ha a kelleténél tovább szerette a könyveket, beszámoló, helyrajzi térkép, valóságos Baedeker azokról a tájakról és műemlékekről, amelyekben a regényesség varázsa testet ölt. Krúdy műve, ha úgy tetszik, a regényesség enciklopédiája, lényegszemléltető ábrázolása címszavak szerint rendezve, megvan benne a behavazott táj egyformán a természetből és a szobából nézve, a hóvihar egész leari rémdrámája és a kályha mellett kuporgó gyerek édes rémülete. Nagyon fontosak az utcák és középületek. Az az irodalom, amelyet Krúdy kedvelt a múlt század elejének egész archeológiai szenvedélyével, és az angol kísértetregényektől örökölt borzongással vetette magát a régi házakra. Krúdy regényessége, amely állandóan díszletet és háttérrel keres korlátlanul tenyésző életérzésének, csak régi házban és régi utcában képes érzékelni a rejtélyes fluidumot, a mohón keresett *déjà vu*-t, amely visszaadja őt az életnek, másszóval a kamaszkorban olvasott regények varázsának. Krúdy csak olyan házról hiszi el, hogy emberek laknak benne, amely legalább nyolcvan esztendő. Sajátságos különtség, ha akarom, mánia, amelynek az értelme azonban nyomban megvilágosodik, ha fülünket az író regényesen dobogó szívéhez közelítjük. Krúdy teljesen tanácstalanul állt volna a Rákóczi út előtt, nem hiszem, hogy rengeteg Pesten játszódo kötetében ez az utcanév egyáltalán előfordul. Budapest legmodernebb utcája, a határ, ahol a város egyáltalán tudomásulvételre érdemessé kezd válni, a Váci utca. Igazi területe azonban a Tabán, a Víziváros, elvéve a Vár, a Belváros külső része és a Kossuth Lajos utcának csak úgy tud megkegyelmezní, hogy következetesen Hatvani utcának nevezi, otthon érzi magát a Józsefvárosban, de mágneses ábrázolóképesége egyszerre csődöt mond, mihelyt a Lipótvárosba kirándul, viszont a Margitszigetnek, ahol Árpád-kori kolostor romja, Arany

János tölgye és az öreg József főherceg kastélya termékenyíti meg a képzeletét, halhatatlan lapokat szentel. Nyilvánvaló, hogy élet és régiség Krúdy számára elválaszthatatlan fogalmak, csak olyan emberek és tárgyak iránt tud érdeklődni, amelyek körül a múlt kísértetei rajzanak. Ez a különös kapcsolat nem Krúdy sajátja, hanem lenyűgöző erejű romantikus motívum, amelynek többek közt a történelmi regény is létét köszönheti; az a réveteg, félhomályos hit, hogy az ódon bolthajtások alatt boldogabbak az emberek, és dúsabb, sűrűbb az élet, mint a kopár új házakban. Ennek az analízise messze vezetne, és ráadásul kevés eredménnyel kecsegtet. Értjük be annyival, hogy Krúdy örökölte ezt a motívumot ifjúkori olvasmányai leltárában, és az érzés, amely már forrásaiban is irodalmi színezetű, benne többszörösen tükrözőtt, reflektált, hatványozott irodalommmá válik. Krúdy bizonyos tekintetben úgy viszonylik Dickenshez és még inkább a német romantikus novellaírókhoz, mint Rostand Victor Hugóhoz: a varázslat ugyanaz, csak kacérabb, tudatosabb, játékosabb.

Mint a nehézkedési erő a föld középpontja felé, úgy törekszik vissza Krúdy képzelete a múltba. Az ő múltja nem valóságos, pozitív ismeretek alig fűződnek hozzá. Lírai múlt ez, életfókusz, olvasási lázak előhívója. Egy barátságtalan pamfletista „a nagy Méla Málénak” nevezte Krúdyt, „aki mindig emlékezik, és mindig rosszul emlékszik”. Múltat idéző kellékei hihetetlenül szegényesek, többnyire kimerülnek Balázs Sándor emlegetésében, a felleghajtó köpenyben és a Rác-templom harangszavában. Ez a múlt valójában az életnek számára egyedül megközelíthető formája, az egyetlen valóság, amelyben úgy-ahogy el tud igazodni. Ha véletlenül a mai világba téved, c homályosan megsejtett múlt segítségével próbál benne tájékozódni. Lelkiismeret-furdalás nélkül ráfogja minden nőre, hogy „olyan, mintha a *Honderű*-ből vagy a *Pesti Divatlap*-ból vágták volna ki”, a férfiak „régimetszetekhez hasonlítanak”. Krúdyban a regényolvasó

lépten-nyomon elárulja magát. Mutató és fontoskodó fejezetcímei, amelyek oly alaptalanul sejtetnek izgalmasan vágtató cselekményeket, kamaszkori olvasmányok távoli echói; a vörös postakocsi, amelyet képtelen bármilyen épkézláb történetbe beleilleszteni, ez a monumentális és fölösleges díszlet csak a regényesség kötelező stíluskelléke. Krúdyt nem az emberek érdeklik és nem a történetek, hanem egyes-egyedül a regényekből áradó varázatok, környezetükből, kompozíciójukból kiszakítva, értelmüktől megfosztva, atomizálva, porrá törve. Ez Krúdy költői anyaga, Krúdy világa, amely csak az övé, egyhangú és kifogyhatatlan világ, nem csoda, hogy Krúdy akadálytalanul, csendes élvezettel írhatta belőle a köteteket. Krúdy nem alkotott műveket, maga az anyag ellentmond a „mű” természetének, alakjairól lepattan minden kaland, lehervad minden változás. Szereplői „volt színésznők”, „egykori hírlapírók”, valójában valamennyien burkolt és titkos regényolvasók, mint az írójuk. Ezek az emberek csak sétálnak, csak bolyonganak, csak andalognak; Krúdy Gyula véghezvitte azt a képtelen vállalkozást, azt a *tour de force*-ot, hogy céltalan lézengőkkel népesített be hatvan vagy hetven kötetet.

Amiről eddig beszéltünk, Krúdy írói kerete és váza. Az eddigiek alapján Krúdy lehetne rossz író vagy dilettáns, amire mellesleg van is valami hajlama. Hogy nagy író, azt annak köszönheti, amivel ezt a vázat kitöltötte, a stílusának. Krúdy legnagyobb prózaírónk, a kifejezés szerszáma senkinek sem volt annyira kezében, mint neki. Van valami bájos, mulatságos és meghökkentő aránytalanság a mondanivaló vékonyka ere és a tündöklő szökökút között, amellyé ez az ér a költészet nagyszerű gépezetében átalakul. *J'ai beaucoup de comparaisons, mais pas grande chose à comparer* – mondta egyszer egy keserű francia. Krúdynak nincs oka a panaszra: ha több emberalkotó és lélekelemző mondanivalója, több meseszöve

képzelete volna, nem tudná ilyen szabadon és fölényesen, ilyen dúsgazdagon és jókedvűen átengedni magát a hangjának. Krúdyban a mondanivaló dezertálta szokásos helyét, a földolgot, a „lényeket”, és a mellékesbe, a dekorációba menekült. Ez a kissé együgyű külön, a fantom-múlt szerelmese, a regényesség mániákusa egyszerre modernné, sugárzóan okossá és nagyszerű realistává válik, mihelyt leír egy hasonlatot. A csendes ábrándozóból, a világot ködfátyolon át néző andalgóból a hasonlataiban derül ki, hogy élt, látott, tapasztalt, és rengeteget megfigyelt. Ami Krúdyban a szokásos esztétikai értékelés szerint elsőrangú fontosságú, a történet és a figurák, bármely könyvének az első húsz oldalán kifogy. Krúdy hamar eljátssza szegényes műsorát, hamar megismerkedünk Alvinczy Eduárddal, a pesti és budai kerítőtőnővel, Rezeda úrral, az élvezeteg zsidó asszonnyal és a fiatal íróval, aki a kerítőtőnőből él és a zsidó asszonyba szerelmes. Vidéki történeteivel, amelyek halványabbak és konvencionálisabbak a pestieknél, még hamarabb elkészülünk. De a másodrendűvel és mellékessel nem tud betelni az ember. Egy hasonlatba, amely nem is mindig találó hasonlat, belesűríti a vidéki fogadók minden rozoga és hátborzongató titkát. A női lelkekről nincs mondanivalója, de a női testekről rengeteg van, mintha a lélek csak ürügy és alkalom volna részére a test varázslatos ábrázolása számára. Krúdyból egész embertant tanul az olvasó; aki alaposan ismeri Krúdyt, meg tudja különböztetni a felvidéki térdeket az alföldi térdektől, és valamennyit a zsidó nők térdétől; nagyszerű értekezéseket olvashatunk Krúdyban a női nyak, arc és száj körüli pihékről, a kövérek testek enyhe szagáról. Krúdy a sémája szerint csak a regényesség holdkórosa, de a stílusában a magyar irodalom egyetlen gáláns prózaírója; nincs senki a világon, aki egyszerre annyi tenyeres-talpas és átszellemült szépséget hozott volna felszínre a találkahelyek állóvizéből. Nincs senki, aki az ételek ízét olyan fenségesen ábrázolta volna, mint ő. Nincs senki, aki an

Osztrák–Magyar Monarchia lényegét jobban megragadta volna a Meissl és Schadn marhahúsán vagy Schratt Katalin pesti látogatásán keresztül. Krúdy részben túlzott szerénységgel, részben alaptalan hivalkodással „krónikás”-nak nevezte magát. A századvégi és századeleji valóság ésszerű, okmányokból és személyes értesülésekből megismerhető anyagából nem tudott jóformán semmit. De tudta a pesti és badeni lóversenyeket, és tudta Rudolf trónörökös kurtizánok képzeletén át nagyra nőtt és terebélyesedett legendáját. Senkinek sem ajánlom az ő történetírói módszerének a követését, amint-hogy Krúdy semmi tekintetben sem követendő példa, pedagógiai célokra gyökeresen alkalmatlan. Meghökkenítő és szépséges szörnyeteg. Mondatainak szelíd hömpölygése, kényeskedő szóhasználata, hasonlatainak bonyolult csigavonala ne legyen senki mintaképe. Éppen elég az, hogy nincs párja a világon.